A Székesfehérvári keresztesek javait megerősítő oklevél (1193) birtokainak lokalizálása

CSIBRÁNY LILI
Debreceni Egyetem, Debrecen

Absztrakt

Tanulmányomban a Székesfehérvári keresztesek javait megerősítő oklevél (1193) birtokainak lokalizációját végzem el egy nagyobb ívű kutatásnak, az oklevél helynévtörténeti elemzésének alapjaként. Ez az eljárás, melynek eredményeképpen a névadatok által jelölt helyek különböző valószínűségi fokozattal azonosíthatók, megfelel a funkcionális nyelvszemléleten alapuló, a helyneveket komplex keretben értelmező történeti helynév-rekonstrukció módszertanának. Írásomban érinteni fogom a lokalizációs vizsgálat névkutatásban betöltött szerepét, majd az általam alkalmazott módszert mutatom be úgy, hogy egy-egy konkrét birtok (Epsző, Halász és Olkán) példáján keresztül tárom fel a vizsgálat folyamatát, esetleges nehézségeit és azok lehetséges megoldásait. Mindezt a vizsgálat természetének megfelelően térképmellékletekkel egészítem ki.

Kulcsszavak: történeti helynév-rekonstrukció, módszertan, lokalizálás, oklevél, 12. század, helynevek, középkor, történeti helynévkutatás

Localization of the estates mentioned in the Charter confirming the property of the Székesfehérvár Hospitallers (1193)

LILI CSIBRÁNY

In this study, the author localizes the estates mentioned in the Charter confirming the property of the Székesfehérvár Hospitallers (1193), which forms the basis of a broader research project: a toponymic analysis of the charter. The adopted procedure allows the locations indicated by the place names to be identified with varying degrees of probability and is consistent with the historical toponymic reconstruction methodology. This methodology is based on a functional linguistic approach, interpreting place names within a complex framework. The paper discusses the role of localization analysis in onomastics and presents the method employed, using examples of specific estates (Epsző, Halász and Olkán) to illustrate the analysis process, potential difficulties and possible solutions. In keeping with the nature of the study, map appendices are also provided.

Keywords: historical place name reconstruction, methodology, localisation, charter, 12th century, place names, Middle Ages, historical toponomastics

***

https://doi.org/10.29178/NevtErt.2026.6 Névtani Értesítő 2026. 48: 99–115.

1. Az okleveles forrásokban fellelhető magyar névadatok helyhez kötése kiemelt jelentőséggel bír a történeti helynévkutatásban. Az utóbbi évtizedekben kibontakozó helynévvizsgálati módszertan, a történeti helynév-rekonstrukció például meghatározó, fontos aspektusként kezeli a nyelvtörténeti adatok lokalizálását, hiszen annak nemcsak a névtörténeti, hanem az etnikai rekonstrukció területi vonatkozásaiban is kulcsszerepe van. Mielőtt azonban a lokalizációs eljárás elméleti hátteréről szólnék, érdemesnek tartom röviden összefoglalni a történeti helynév-rekonstrukciós vizsgálat lényegét.

A korábbi etimológiai kutatások tanulságait alapul véve jött létre az a sokrétűen hasznosítható rekonstrukciós modell, melyet ma történeti helynév-rekonstrukciónak nevezünk. Ez a módszertani eljárás a helynevek komplex történeti-etimológiai vizsgálatát jelenti, vagyis tekintettel van az egyes nyelvtörténeti adatok mögött húzódó korabeli formára, a fonológiai szerkezet mellett a denotatív jelentésre, illetve a morfológiai felépítettségen túl a szemantikai struktúra megvilágítására és az adott nyelvi elemek névszociológiai értékének a bemutatására is. Hangsúlyozza, hogy a korábbi vizsgálatok középpontjában álló névkeletkezés pillanata mellett magukra a fönnmaradt adatokra is komoly figyelmet kell fordítani, mivel ezek a névadók helyett az adott korbeli valós névhasználókra engednek következtetni. Továbbá szem előtt kell tartani azt a célt is, hogy a helynévi adatokat annak a forrásnak az elemeként interpretáljuk, amelyben előfordulnak, ennek érdekében pedig a források legkorszerűbb kiadásaira kell támaszkodnunk (HOFFMANN–RÁCZ–TÓTH 2018: 138).

Ebben az elképzelésben egy-egy adat rekonstrukciója valójában egy háromdimenziós koordinátarendszerben valósul meg, melynek egyik tengelye a névadatot tartalmazó forrás belső összefüggésrendszerében való interpretálás, másik tengelye a név teljes adatsorában történő vizsgálat, harmadik tengelye pedig a névkörnyezethez való viszonyítás. Ez az a rendszer, melyben értelmezhetjük egy név minden egyes tényezőjét, melyek közül a nyelvi rekonstrukció szempontjából a legfontosabb az alaki és a jelentés-összetevők bemutatása. Az előbbi esetében hangtörténeti, funkcionális-szemantikai és lexikális-morfológiai elemzéseket kell végeznünk, míg a név denotatív jelentésének megállapítását ideális esetben az általa jelölt hely pontos lokalizációja segíti. A nyelvi rekonstrukciótól nem választható el a nevek nyelvszociológiai helyzetének vizsgálata sem, hiszen az etnikai célú rekonstrukció kérdésében ez a szempont új távlatokat nyithat: ennek révén tanulmányozható például az, hogy a források helynevei mennyiben tükrözik az általuk jelölt hely környezetének nyelvi viszonyait, vagy milyen kapcsolatban állnak az oklevél szövegezőjével stb. (HOFFMANN–RÁCZ–TÓTH 2018: 139).

A módszertan elméleti hátterét a funkcionális szemlélet biztosítja, mely egy több irányzatot átfogó és sokszínű közelítésmódot alkalmazó elmélet (LADÁNYI–TOLCSVAI 2008: 17–58). Többek között azt hangsúlyozza, hogy a nyelvi struktúra nem autonóm rendszer, hanem az ember többi kognitív képességével, illetve a nyelv nyelven kívüli funkcióival is szoros összefüggésben van, éppen ezért ebben a megközelítésében minden névadási aktus szemantikailag tudatos tevékenységnek tekinthető. A neveket az egyén a kultúra részeként ismeri meg, képes a felismerésükre és mintájukra új megnevezéseket alkotni, tehát rendelkezik a névkompetencia képességével. A helynevekben megjelenő szemantikai motiváltság a kultúrába való beágyazottság révén akár évszázadokon át is fennmaradhat, és őrzi a denotátumra való utalási szerepét (HOFFMANN 1993/2007: 29–32, HOFFMANN–RÁCZ–TÓTH 2018: 148–150).

A történeti helynévfejtésben fontos a névrendszertani beágyazottság aspektusa is, hiszen a nevek keletkezését, változását jól megragadható tendenciákkal lehet leírni, vagyis a nevek többsége valamilyen csoportba sorolható. Bár a magyar helynévkutatásban mindig is jelen volt a tipológiai szándék, a korábbi leírásokban olykor szemléleti kevertség, heterogén szempontok és fogalmak érvényesültek. Ahhoz azonban, hogy a korai ómagyar kori helynevekről és a helynévrendszer összefüggéseiről világos és tiszta képet kaphassunk, koherens leírási keretre van szükségünk. Ennek a funkcionális szemléletű helynévelemzési modellnek a megalkotása HOFFMANN ISTVÁN nevéhez köthető (1993/2007), és maga a modell alapvetően két vizsgálati szintet különít el egymástól: a leíró és a történeti elemzést, előbbin belül felkínálva a funkcionális-szemantikai és a lexikális-morfológiai vizsgálat lehetőségét. Ez a keret a maga differenciáltságával jól körülhatárolja az egyes elemzési rétegeket, egyértelmű kategóriákat létrehozva, így a legtöbb helynévfajta és bármely korszak névalkotási folyamatainak megismerésére alkalmas. Ezt bizonyítják azok az elmúlt bő évtizedben napvilágot látott nyelvemlék-feldolgozások, melyek sikeresen alkalmazták az előbbiekben bemutatott módszertani eljárást; például a Tihanyi alapítólevélről (HOFFMANN 2010), a Tihanyi összeírásról (KOVÁCS 2015), a Garamszentbenedeki és a Százdi alapítólevélről (SZŐKE 2015, KOVÁCS 2018), valamint a Bakonybéli összeírásról (PELCZÉDER 2023) készült munkák.

Visszatérve tanulmányom szűkebb tárgyára, fontos megemlíteni, hogy a lokalizációt a korábbi kutatások nem feltétlenül tekintették a névfejtés szerves részének. A történeti helynévrekonstrukció azonban kiemelt szerepet tulajdonít e vizsgálati szempontnak, hiszen nélküle a forrásokban szereplő adatokat nem lehet egy reálisan létező, akár napjainkig is elvezető adatsor elemeként bemutatni, pedig ez az egyes névmagyarázatok hitelét nagyban növeli. Azt is szem előtt kell ugyanakkor tartani, hogy a lokalizáció szoros kapcsolatban van a jelölt hely fajtájának megállapításával. A névfajta névszociológiai értékei ugyanis az etimológiában nagy jelentőséggel bírnak, minthogy a természeti neveknek és a lakott területek megnevezéseinek nem azonos az etnikai azonosító szerepük. Egészen más névstruktúrával írható le például a *Sárospatak* vagy a *Hegyeshalom* elnevezés abban az esetben, ha patakot, illetve kiemelkedést jelöl, mint akkor, ha település neveként szerepel. Abban a kérdésben, hogy az írott források egyes névadatai milyen helyfajtát jelölnek, elsősorban a szövegkörnyezetben szereplő latin helyfajtajelölő szavak lehetnek a segítségünkre (HOFFMANN–RÁCZ–TÓTH 2018: 170).

A székesfehérvári keresztesek oklevelében közel 400 magyar nyelvű szórványt találunk, melyek több mint négyötöde helyet jelölő tulajdonnév. Azon belül is az oklevél céljából kifolyólag kiemelt szerepet kap a lakott területek, birtokok megnevezése, az oklevél keletkezését ugyanis az motiválta, hogy a fehérvári johannita rendházat megerősítse a fennhatósága alá tartozó területek birtoklásában. Az oklevélben a birtokleírások sematikus szerkesztettséget mutatnak: az *in* latin prepozíció jelzi egy-egy határleírás kezdetét, közvetlenül utána pedig az adott birtok neve szerepel (többnyire) magyar nyelven (vö. pl. *In Zuloc* prima meta incipit…). Az egy-egy birtok határleírásában helyet kapó mikrotoponimák esetében azonban találkozunk nagyobb fokú szerkesztettséggel is, ún. megnevezőszós és appozíciós szerkezettel,[1] rendszerint olyan esetben, ha az adott birtok kiemelkedő szereppel bírt (pl. Újudvar vagy Csurgó kapcsán, melyek később önálló rendházakká alakultak).

[1] Megnevezőszós szerkezeten azt a beillesztési megoldást értjük, amikor az oklevél-fogalmazók a magyar szórványok elé 'megnevezés, mondás' jelentésű latin kifejezéseket illesztenek (pl. aqua

Előfordul ezeknek a szerkezeteknek a teljes mellőzése is, ha a leírás célja csupán a rendház alá tartozás rögzítése (pl. Bodajk birtok esetében). (A latin szövegbeillesztési eljárásokhoz l. pl. SZŐKE 2015: 90, 145, illetve HOFFMANN–RÁCZ–TÓTH 2018: 77–85.)

A következőkben azt a módszertani eljárást mutatom be, amelyet a fehérvári oklevél birtokainak lokalizálására alkalmaztam. A módszer eredményeképpen bizonyos névadatok helyhez kötése teljes bizonyossággal elvégezhető; más esetekben kisebb-nagyobb pontossággal állapítható csak meg a név által jelölt denotátum egykori helye; megint más nevek kapcsán pedig a lokalizációt – megfelelő információk híján – nem tudjuk elvégezni.

2. Egy-egy birtokot jelölő helynév azonosítása kapcsán számos aspektust figyelembe kell venni. Közülük talán a legfontosabb az, hogy a vizsgált szórvány fellelhető-e a különböző történeti helynévtárakban, forráskiadványokban, kézikönyvekben, azaz összeállítható-e a történeti adatsora. A történeti helynév-rekonstrukció egyik alapelve ugyanis az, hogy a helynévfejtésnek nem az egyedi, kiragadott adatokból kell kiindulnia, hanem ezeket lehetőség szerint az adott név teljes adatsorának tagjaként kell értelmeznie. Így megvilágíthatók a fennmaradt adatok közötti különbségek, melyek mögött helyesírási eltérések, tendenciaszerű változások is meghúzódhatnak (HOFFMANN–RÁCZ–TÓTH 2018: 138). Az adatsor egybeállításához fontos forrásként támaszkodhatunk a történeti térképek adataira is, hiszen az általuk rögzített névformák ugyancsak szerves részei egy-egy helynév történeti adatsorának, ráadásul a lokalizációt (a helyek térbeli ábrázolása révén) a legközvetlenebb módon segíthetik.

A lokalizációban fontos támpont lehet az is, ha az egyes birtokelnevezésekhez olyan határleírás is tartozik, amely más helyneveket, mikrotoponimákat tartalmaz. Ha ugyanis ezek közül már csak néhányat is sikerül azonosítani a feltételezett területen, akkor az nyilvánvalóan tovább erősíti a birtok lokalizációját (ehhez l. pl. BENKŐ 1999). Szem előtt kell tartani azonban azt is, hogy az említett helynevek lokalizációs értéke akár jelentősen is eltérhet. A települések, (egykor) lakott helyek elnevezései többnyire erős lokális kötöttségűek, különösen akkor, ha az Árpád-korból kis számmal adatolhatók, mint az alábbiakban még előkerülő *Dalocsa* helynév (ellenben például egy *Újfalu* típusú, nagy számban előforduló településnév értelemszerűen kisebb lokalizációs értékkel bír). Egyes mikrotoponimák lokalizációs értéke jóval kisebb. Például ha egy birtok határleírásából csak egy **Köves-kút* vagy egy **Hosszú-tó* elnevezést tudunk azonosítani, az még nem jelent biztos lokalizálást, hiszen ilyen elnevezéseknek a tömkelegét adatolhatjuk a magyar nyelvterületről. Az adott helyen szereplő ilyen névelőfordulások ugyanakkor a más információk alapján valószínűsíthető lokalizációt természetesen tovább erősíthetik. Minden egyes lokalizációs eljárásban mérlegelnünk kell tehát ezt a körülményt is ahhoz, hogy a leginkább reális eredményt kapjuk.

Végezetül pedig – a történeti helynév-rekonstrukció módszertanát követve – minden helynévi adat vizsgálatakor fontos szempont, hogy az adatot annak a forrásnak az elemeként interpretáljuk, amelyben előfordul. Egy-egy oklevél magyar nyelvű szórványai ugyanis

---

que *uocat(ur) Cleſna*); appozíciós szerkezetről pedig olyankor beszélünk, amikor a szövegben a szórványok előtt a hely fajtáját, jellegét megnevező latin kifejezés áll; pl. *piscina(m) Tureg* (ehhez l. pl. SZENTGYÖRGYI 2009: 66–68, 2010: 41; SZŐKE 2015: 90, 145; HOFFMANN–RÁCZ–TÓTH 2018: 77–85).

egymást kölcsönösen megvilágíthatják, szövegbeli elhelyezkedésük, ismétlődésük utalhat az oklevélíró gondolkodására, logikájára, s ez akár az általuk jelölt helyek lokalizációjának kérdésében is a segítségünkre lehet (HOFFMANN–RÁCZ–TÓTH 2018: 138).

A Székesfehérvári keresztesek javainak megerősítő oklevelében szereplő birtokelnevezéseket azonosíthatóságuk szempontjából négy fő kategóriába sorolhatjuk be: a biztosan azonosított (B), a valószínűleg azonosított (V), a kérdésesen azonosított (K) és az azonosíthatatlan (0) nevek csoportjába. Ezek a kategóriák az előbbiekben felvázolt vizsgálati szempontok teljesülésén (vagy még inkább nem teljesülésén) alapulnak.

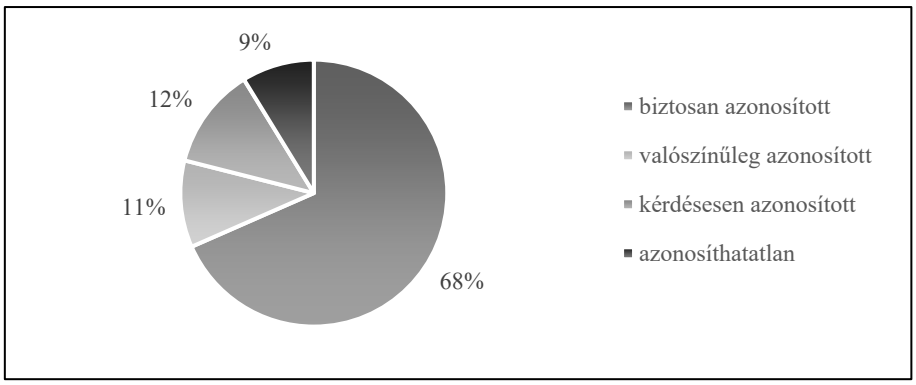
Biztosan azonosított neveknek (B) tekintem azokat az adatokat, amelyeknek az 1193-as oklevélben szereplő névadata fellelhető a különböző történeti helynévtárak, kézikönyvek többségében. Így elsősorban GYÖRFFY GYÖRGY (Gy.) és CSÁNKI DEZSŐ (Cs.) történeti földrajzában, a Földrajzi nevek etimológiai szótárában (FNESz.), a Korai magyar helynévszótárban (KMHSz.) és a Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból (HA.) köteteiben, valamint az egyes érintett vármegyék helynévtörténeti anyagában); továbbá előfordulnak a történeti térképek valamelyikén (munkám során én LIPSZKY JÁNOS 1808-as térképét, Magyarország katonai felmérésének térképeit és a 19. századi kataszteri térképet használtam), illetve (amennyiben van ilyen) a határleírásaikban szereplő mikrotoponimák és a szövegbeli elhelyezkedésük is erősítik a lokalizációt. A fehérvári keresztesek oklevelében szereplő birtokok 68%-ának esetében ezek a körülmények biztos lokalizációt tesznek lehetővé.

Nagy valószínűséggel azonosítható neveknek (V) azokat tekintem, amelyeknek – bár több történeti munkában szerepelnek – nem minden szempontból meggyőző a helyhez kötésük. Például a helynévtárak csak feltételezett azonosítással vagy ellentmondásosan kezelik őket, csak egy-egy térképen tűnnek fel, nincs határleírásuk, vagy a bennük szereplő mikrotoponimák közül egy sem azonosítható, és a szórvány szövegkörnyezetének logikája sem támogatja a feltételezett lokalizációt. Ez a kategória az oklevélben szereplő birtokok közül hatot (11%) érint: *Halaz* [halász] (Halász), *Concoil* [konkoly] (Konkoly), *Warang* [várang] (Várang), *Tewel* [teβel ~ tevel] (Tevel), *Feteil* [fetely] (Fetel) és *Franca villa*.[2]

A kérdésesen azonosított nevek (K) csoportját olyan elnevezések alkotják, amelyek bár szerepelnek egy-egy adattal valamelyik névtárban, azonosításuk a további szempontok hiányában meglehetősen bizonytalan. A fehérvári oklevélben hét ilyen birtok szerepel (12%): *Gan* [gán(y)], *Olcan ~ Vlcan* [olkán(y)], *Fuenes* [füenyes], *Chiz* [csí(s)z?], *Bilol ~ Biwol* [bilo/al(y) ~ biβo/al(y) ~ bivo/al(y)], *Mariad* [marjád] és *Scequed* [széked].

Végül az azonosíthatatlan nevek (0) kategóriájába azok a helynévi adatok kerültek, amelyekre vonatkozóan semmilyen információ nem áll rendelkezésünkre: ezek sem a történeti munkákban, sem a térképeken nem szerepelnek, sőt a többségüket még maga az oklevél is csak a szöveg elején szereplő birtokfelsorolásban említi, határleírás nélkül, felsorolásszerűen: *Vilak* [újlak], *Foda* [fo/ada], *Areinnes* [arennyes?] (Aranyos?), *Berk* [berk] (Berek?), *Coboz ~ Goboz* [kobo(s)z ~ gobo(s)z]. Ezek az elnevezések a birtoknevek 9%-át teszik ki.

[2] Az oklevél névadatait írásomban betűhív formában adom meg, és mellettük szögletes zárójelben közlöm a korabeli feltehető hangzós formájukat (az olvasatot), kerek zárójelben pedig a modernizált (esetleg ma is élő) névalakot adom meg. Amennyiben a névadat olvasata nem határozható meg, ettől eltekintek. Latin nyelvű adatok után szintén nem adok olvasatot.

1. ábra: A birtokok lokalizációjának valószínűségi fokozatai az 1193. évi oklevélben

A továbbiakban néhány birtok lokalizálásának folyamatán keresztül mutatom be a lokalizációs eljárást a gyakorlatban, olyan eseteket választva, amelyek különböző valószínűséggel nyújtanak biztos vagy bizonytalan helyhez kötést.

2.1. Egy birtok lokalizációját akkor tekinthetjük biztosnak, ha a helynév az előbb felsorolt szempontoknak szinte hiánytalanul megfelel. Azt, hogy ez mit is jelent pontosan, Epsző birtok példáján keresztül mutatom be.

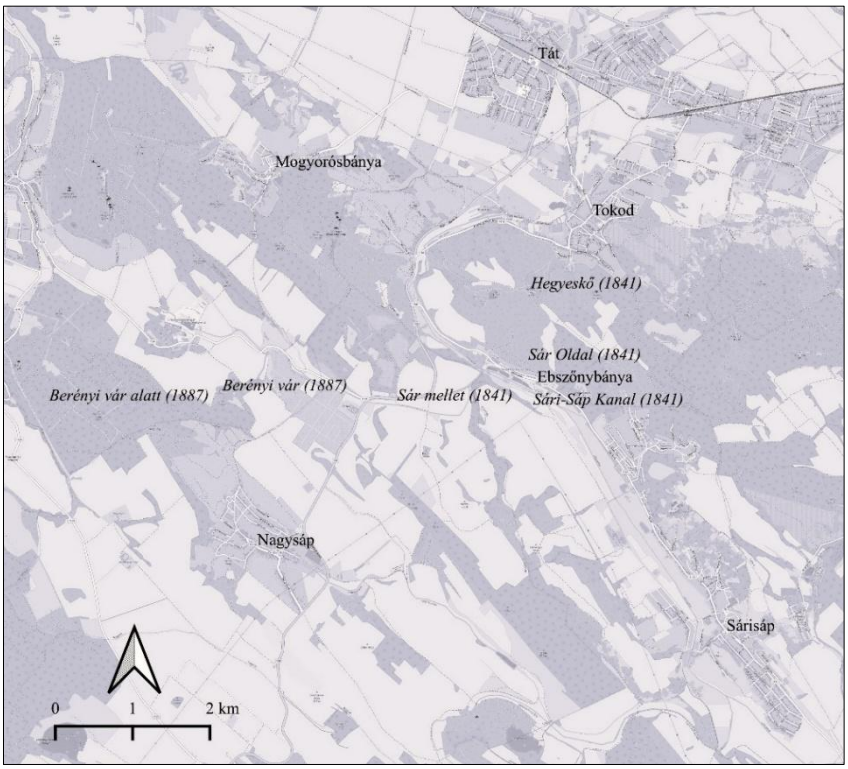
A birtok neve az oklevél elején álló felsorolásban a harmincnyolcadik helyen szerepel *Epceu* formában, határát pedig tizenegyedikként ismerteti az oklevél szövege, itt már *Epzu*-ként írva a birtok nevét: „In **Epzu** p(ri)ma meta incipit a uilla Tacod, ab aq(ua) Sar, (et) uadit ad magna(m) uiam, in(de) ad caput putei, in(de) ad campu(m) Tatu, in(de) ad uia(m) auellanosa(m), in(de) ad silua(m) Hýce, in(de) ad monte(m) Sumuil, [i]n(de) ad uia(m) Biren, in(de) ad uia(m) Sap, inde ad uia(m) Muncad, in(de) ad monte(m) Aroud, in(de) ad Seýr kev, in(de) ad uia(m) Hygan, in(de) ad p(ra)tum, de p(ra)to t(ra)nsit usq(ue) ad Hýgeskeu, in(de) ad descendit de meta ad meta(m) usq(ue) ad p(re)dicta(m) [aquam] *Sar*.” (CAH. 89, a kiemelés a forrásban). Magyarul (a neveket kurziválással kiemelve): „**Epzu-**ban a határ *Tacod* falutól indul, *Sar* víztől, innen halad a nagy úthoz, innen a kút forrásához, innen *Tatu* (nevű) mezőhöz, innen *auellanosam/mogyorós* úthoz, innen *Hýce* (nevű) erdőhöz, innen *Sumuil* (nevű) hegyhez, innen *Biren* úthoz, innen *Sap* úthoz, innen *Muncad* úthoz, innen *Aroud* (nevű) hegyhez, innen *Seýr kev*-höz, innen *Hygan* úthoz, innen egy réthez, a réttől *Hýgiskeu*-höz, innen határról határra leereszkedik a fentebb mondott *Sar*-hoz.”[3] A határjárás tehát részletesen, Tacod falutól kiindulva sorban ismerteti az Epzu határát kijelölő helyneveket.

Epsző birtok helyének meghatározásakor először a történeti források által összegyűjtött ismereteket kell sorra vennünk. Ebben az esetben ezek megnyugtatóan egybeállnak GYÖRFFY GYÖRGY, a FNESz. és a történeti térképek alapján: a birtok Esztergom vármegyében található, ma *Ebszőnybánya* néven Tokod település része, attól pár kilométerre fekszik délnyugati irányban. Első említése ebben az oklevélben olvasható, de neve későbbi forrásokban is

[3] Az oklevél fordítását SZŐKE MELINDA készítette el, munkáját ezúton is köszönöm.

rendre feltűnik, eleinte *Ebsző,* majd *-ny* képzővel *Ebszőny* alakban (és különböző utótagokkal: *-puszta, -bánya* stb.): 1193: *Epceu ~ Epzu,* 1269/1294: t. *Epsceu,* 1281: t. *Epsceu* (Gy. 2: 236), 1799: Pr. *Ebszöny* (Lipszky), 1840: *Ebszöny M.* (MKF.), 1882: *Ebszőny M.* (HKF.), 1887: *Ebszőny puszta* (Kat.), 1941: *Ebszőny-bny.* (MaKF.).

Mivel e birtok esetében részletes határleírás is a rendelkezésünkre áll, feltétlenül figyelembe kell vennünk a benne feltüntetett határpontokat is, lehetőség szerint azonosítva őket.

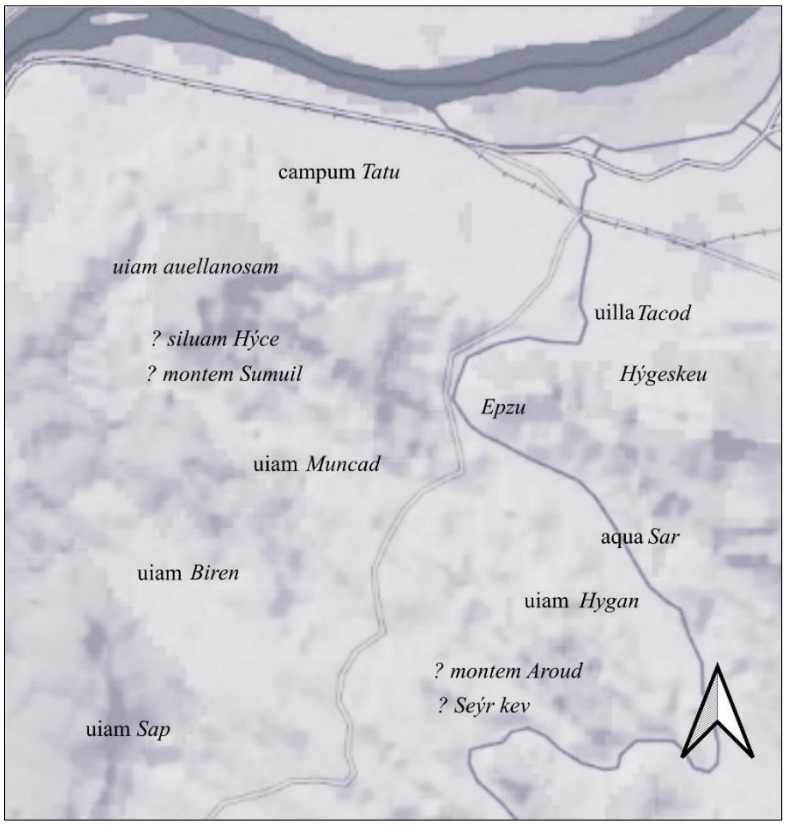

2. ábra: Az Epsző birtok lokalizációját valószínűsítő későbbi-mai helynevek[4]

Az oklevél vonatkozó szövegében felsorolt tizenhárom határpont közül hétnek a nyomára is akadunk a történeti forrásokban, de a további hat helynév lokalizálására is tudunk elképzeléseket felállítani. A birtok határleírásában elsőként a *Tacod* [takod] falunév szerepel, mely egyértelműen azonosítható a mai Tokod településsel; neve későbbi forrásokban, térképeken is megtalálható: 1270: v. *Tukud,* 1272: v. *Tokod* (Gy. 2: 315), 1783: *Tokod* (EKF.). A *Sar*

[4] Az alaptérkép, mely az OpenStreetMap adatbázisából (https://www.openstreetmap.org) származik, kiegészül történeti térképekről származó adatokkal (utánuk zárójelben feltüntetve a térkép évszámát).

[sár] víz a mai Únyi-pataknak, vagy ahogyan a helyiek nevezik, *Öregárok-patak*-nak felel meg; az oklevélbeli nevet például a második katonai felmérés térképén látható *Sári-Sáp Kanal, Sar Mellett* és *Sár oldal* elnevezések őrzik. A *Tatu* [tàtu] mezőként (mezejeként) rögzített határpont a Tokodtól északra fekvő Tát településsel azonos (további adatai pl. 1146: pr … in *That,* 1269/1294: v. *Tath,* 1272: v. *Tath,* 1304: eccl. de *Taath,* Gy. 2: 314). A *uia(m) auellanosam* 'mogyorós út' kifejezés bár teljes egészében latin nyelven szerepel az oklevélben, könnyedén azonosítható: az az út, amely a birtok nyugati határosaként fekvő Mogyorós (ma Mogyorósbánya) településre vezet. Az utak megjelölését jobbára azzal a településsel adja meg az oklevél írója, amelyre vezetnek, s ezeket a településeket megnyugtatóan azonosítani is tudjuk. A *Biren* [bi/ërén(y)] az Árpád-kori Berény falura utal, mely Epszőtől nyugatra, *Berényi vár* néven tűnik fel a későbbi térképeken. A *Sap* [sáp] a szintén a közelben fekvő későbbi-mai Nagysáp településsel azonosítható. Közte és Epszó között helyezkedett el a *Muncad* [munkád] nevű középkori falu. A *Hygan* [igàn] az egykori *Ogan* ~ *Ugan* birtoknak felel meg, amely Epszőtől déli irányban feküdt, a mai Annabánya vasúti megállóhely közelében (?1181/XVII: t. *Vgan,* 1269/1294: t. *Ogan,* 1284: t. *Vgan,* Gy. 2: 304).

3. ábra: Az Epszó birtok leírásában (1193) említett helynevek térbeli elhelyezkedése

Hýgeskeu [hi/ëgyëskëü] többször feltűnik a történeti térképeken, és ma is *Hegyes-kő*-nek nevezik az Ebszőnybányára és Tokodra kelet felől magasodó kiemelkedést. A határleírásban szereplő többi mikrotoponimára vonatkozóan (*Hýce* [hi/ëce?] nevű erdő, *Sumuil* [su/omu/oly] nevű hegy, *Aroud* [ároud] nevű hegy, *Seýr kev* [sëirkëü]) nem találunk további információt, ami például az utóbbi, a *Sírkő* esetében a hely jellege miatt érthető is.

Ahogyan a térképen jelölt nevek is mutatják, az oklevél határleírása teljesen logikusan, körben haladva ismerteti a határpontokat, ez alapján pedig következtethetünk a ma már eltűnt nevek által jelölt objektumok elhelyezkedésére is: a *Hýce* nevű erdő és a *Sumuil* nevű hegy a Mogyorósra és Berényre vezető utak között feküdhetett, az *Aroud* nevű hegy és a *Seýr kev* denotátuma pedig a régi Munkád és Ogan birtokok között helyezkedhetett el. Az említett határpontok biztos és valószínűsíthető lokalizációja feltétlenül erősíti az Epsző birtok lokalizációjával kapcsolatos feltevéseket.

A történeti helynév-rekonstrukcióban fontos szempontként szerepel az adott forrás, jelen esetben az oklevél belső összefüggéseinek, logikájának a szem előtt tartása. Ezt vizsgálva Epsző fentiekben kifejtett lokalizációját illetően nem találunk ellentmondásokat: az oklevél szövege és a lokalizációs felvetéseink egy irányba mutatnak. Ez a birtokleírás ugyanis egyedülálló az oklevél szövegében abban a tekintetben, hogy más, szintén Esztergom vármegyei adat nem szerepel benne. Előtte több, Fejér vármegyében fekvő birtok határleírása áll, utána pedig az oklevélíró a somogyi birtokok ismertetésére tér rá. Az Esztergom vármegyei Epsző határleírása tehát mintegy logikus átvezetésként szerepel két, egymástól távolabb eső birtokcsoportosulás leírása között.

Mindennek fényében nagy biztonsággal kijelenthetjük, hogy Epsző birtok azonosítása biztos alapokon nyugszik.

2.2. A nagy valószínűséggel azonosított (V) nevek csoportjába olyan elnevezések tartoznak, amelyek lokalizációjával kapcsolatban találunk ugyan információkat a vonatkozó forrásokban, ám az előbb bemutatott szempontok mentén mérlegelve nem tudjuk biztosnak tekinteni az azonosításukat. Példaként az oklevélből egy olyan birtok lokalizációs nehézségeit mutatom be, amellyel már előttem is sokan foglalkoztak, és területi elhelyezkedését több szempontból is vizsgálták: ez a szövegben utolsóként említett, *Halász* nevű birtok.

„In Halaz ad [tria et] est una silua i[uxta] Danubiu(m), cui(us) meta sub fossata Dolosa incipit, (et) uadit usq(ue) ad cap[ut piscin]e q(ue) uocat(ur) Na[r]ag, (et) finis illi(us) per[ficitur ad] silua(m) s(an)c(t)i B(e)n(e)dicti, q(ue) uocat(ur) Culpen, (et) s(un)t ibi octo piscine, q(ua)r(um) no(m)i(n)a [sunt H]uzetov, Ceraka, Tainad, Taryneu, Ostumpa, Quiestou, Gorumbuca, Narag." (CAH. 92.). Magyarul ez így hangzik: „**Halaz-**ban van három erdő, az egyik a *Duna* mellett, melynek a határa a *Dolosa* árok alatt kezdődik, és halad a *Narag*-nak nevezett halastó forrásához, és ennek a határa Szent Benedek *Culpen*-nek nevezett erdőjénél ér véget, és van ott nyolc halastó, amelyeknek a nevei: *Huzetov, Ceraka, Tainad, Taryneu, Ostumpa, Quiestou, Gorumbuca, Narag.*"

A birtok lokalizációjára vonatkozóan a szakirodalom ellentmondásosan nyilatkozik, ezért célszerűnek látom az álláspontok rövid összefoglalását BENKŐ LORÁND Barangolások egy ómagyar tulajdonnév körül című írására (1999) alapozva. A fent is idézett oklevélrész legtöbbeket foglalkoztató elnevezése a *silua Culpen,* vagyis 'a *Kölpény* nevű erdő'; e név ugyanis időben, térben teljesen elszigetelt, további adatot nem találunk rá (az más kérdés,

hogy eltérő viszonylatokban később még előfordul). Ezen túlmenően egy másik, az oklevél keletkezési idejéhez közel eső nyelvemlékünkben, Anonymus Gesta Hungarorumában találkozunk egy *culpun* személynévvel, melyre későbbi adat szintén nincsen. Így a két tulajdonnév közötti kapcsolat ugyancsak fontos kutatási aspektusokat indít el, melyeknek megkerülhetetlen része az elnevezések – így a *Halász* birtoknév – lokalizációja is. Több kutató – köztük PAIS DEZSŐ – azonosítása Bács megyébe vezet (PAIS 1936: 126), KARÁCSONYI JÁNOS a *Kölpény* vezérnevet pedig a Szerém megyei *Kupinovo*-val vetette össze (KARÁCSONYI 1900: 273). MIKOS JÓZSEF, az 1193-as oklevél első monografikus feldolgozója a *Kölpény* erdőnevet Bodrog megye északi részére, a Duna és a Vajas közti területre helyezte (MIKOS 1936: 17). GYÖRFFY GYÖRGY álláspontja a kérdésben elég ingadozó: eleinte P mester személynevét vizsgálva az adatot ő is Szerém megyéhez kapcsolta, későbbi írásában a MIKOS-féle elképzeléssel értett egyet, történeti földrajzában azonban ezektől teljesen eltérően Keve vármegyei területen, a Titeltől délre eső dunai torkolatnál lokalizálta az 1193-as oklevél *Culpin* helynevét (mindezek összefoglalását l. BENKŐ 1999: 26–27). BENKŐ maga a kérdéskör részletes vizsgálata alapján igyekszik feloldani a *Kölpény* erdőnév lokalizációjával kapcsolatos bizonytalanságokat: „annak bizonyosságát, hogy a keresztesek adománylevelének *Culpen* erdeje a Tolna-Szekszárd menti Duna-szakasz éppen átellenben lévő, balparti részén: a régi Fejér megye és Bodrog megye érintkező területén, a Duna és a Vajas felső szakasza közt, Fajsz közelében feküdt, a *Kölpény* erdőt környező helynevek egész sorának kétségtelen, illetőleg igen valószínű lokalizációjával lehet alátámasztani" (BENKŐ 1999: 32). Nézzük meg tehát, hogy a Halász birtok határleírásában szereplő további helynevek – melyekre BENKŐ LORÁND is utal – hogyan támogatják ezt az álláspontot.

Annyit biztosan állíthatunk az oklevél szövegrésze alapján, hogy Halász birtok a Duna mellett feküdt. Ez persze önmagában elég nagy szakaszt jelöl a magyar nyelvterületen, arról nem is szólva, hogy *Halász, Halászi* helynevek az Árpád-korból szép számmal adatolhatók. A Duna és a Vajas közti emlegetett vidéken is találunk rögtön kettőt: az egyik Bodrog megye északi csücskében, Fajsztól délre terült el (1238/1377: *Halaz,* Gy. 1: 719), a másik a Dunán inneni Fejér megye legdélebbi részén, Fajsztól keletre helyezkedett el (+?1061/1272/1327/1376: *Halaz,* Gy. 2: 424). A köztük lévő csekély távolság miatt azonban elképzelhető, hogy ezek az említések tulajdonképpen azonos birtokot jelöltek. Ennek megfelelően a birtok történeti adatsora az alábbi módon adható meg: +?1061/1272/1327/1376: *Halaz* (Gy. 2: 424); 1193: *Halaz* (Gy. 3: 316); 1231: *Halazy* (ÁÚO. 11: 222); 1238/1377: *Halaz* (Gy. 2: 719); 1352: *Halaszi,* 1407: *Halascy,* 1415: *Halaz,* 1431: *Halazy* (Cs. 3: 330); 1578: Kariye *Halas* (D. SZABÓ 1992: 192); 1548–1620: *Halász* (VASS 1979: 45); 1703: *Halász* (BÁRTH 1974: 312); 1734: *Halász* (D. SZABÓ 1992: 192); 1742: *Halaszi* (D. SZABÓ 1992: 192); 1763: Praedium *Halász* (D. SZABÓ 1992: 192); 1828: *Halászi* (D. SZABÓ 1992: 192); 1839: *Halász* (D. SZABÓ 1992: 192); 1850: Dusnoki *Halász,* Érseki *Halászi puszta, Halászi* puszták (D. SZABÓ 1992: 192); 1855: *Halász dűlő* (D. SZABÓ 1992: 192); 1879: *Halász puszta* (Kat.); 1937: *Halász* (NAGY–KERESZTÉNYI 1980); 1941: *Halászkass* (MaKF.); 1992: *Halasz, Halász dűlő* (D. SZABÓ 1992: 192); 2024: *Halász* (élőnyelvi gyűjtés).[5]

[5] Halász birtok teljes szócikkéhez l. DUDÁS–WENDL 2026, a szerzők segítségét ezúton is köszönöm.

Az 1193. évi oklevél idézett szövegrésze „fossata *Dolosa*" [do/alo(c)sa], vagyis *Dalocsa* árka elnevezésére további adatok is felbukkannak a történeti forrásokban, melyek mind észak-bodrogi területre helyezik azt. Ma *Dalocsa* puszta (MaKF.) őrzi a nevét annak az elpusztult településnek, mely az oklevélbeli árok elnevezésének helynévi alapját adta.

A szövegrészben következő mikrotoponima, a *Narag*-nak nevezett halastó korabeli hangzós formája nyilvánvalóan [nyárágy] volt. Ez az elnevezés a vízzel gyakorta borított területeket kedvelő fa *nyár* nevének *-gy* képzős származéka. Az elnevezés később is felbukkan olyan oklevelekben, melyek erre a területre vonatkoztathatók, s a *Nyárágy* mellett több alakváltozatát *(Nyáras, Nyárasd)* is adatolhatjuk a forrásokból: 1385: *Narag* que nunc *Narasd* nominaretur; +1061/1272: *Naras*homok; 1384: *Nyaras*térd (BENKŐ 1999: 29).

Bár a szövegben következő *Culpen* helynévről már esett szó, arra még érdemes utalnunk, hogy a szövegkörnyezet mint *Szent Benedek erdejé*-t említi, s ennek nem csekély szerepe van az erdő lokalizálása szempontjából. Kézenfekvő lenne rögtön arra gondolni, hogy a Kalocsa mellett fekvő Szentbenedek (ma Dunaszentbenedek) településre utalhat a megjelölés, ám az mintegy 30 km-es távolságra fekszik Halásztól. Továbbá az említett helységnév első adata 1334/1784-es datálású; ennek, illetve az általa képviselt patrocíniumi településnevek kronológiai jellemzőinek ismeretében egy 1193-as említés korainak tűnik. Valószínűbbnek tarthatjuk azt az elképzelést, hogy az itteni adat a Szent Benedek tiszteletére szentelt pécsváradi apátságra utal, mely a most felrajzolt területen bizonyosan rendelkezett birtokokkal (BENKŐ 1999: 30). Ezt bizonyítja az apátság 1015-re datált (hamisított), 1220-as átiratban fennmaradt oklevele, mely az apátság birtokait sorolja fel, és említést tesz Ilsán, Kanizsa és Szerem birtokokról, melyek Dalocsától, Halásztól közvetlenül délre feküdtek (Gy. 1: 708, 720).

A fehérvári oklevél további, ide vonatkozó határleírásában nyolc halastó nevét olvashatjuk: *Huzetov* [hu/oszetou̯?], *Ceraka* [c/szeràkà?], *Tainad* [tànyád?], *Taryneu* [tàrinëü̯?], *Ostumpa* [osztu/ompà], *Quiestou* [kü/öjestou̯ ~ kiestou̯], *Gorumbuca* [goru/ombu/oka] és végül (újra) *Narag.* Ezek közül a *Ceraka,* a *Tainad,* a *Tayneu* és az *Ostumpa* elnevezések lokalizációjával kapcsolatban nem találunk releváns információt a későbbiekben, a *Huzetov,* a *Quiestou* és a *Gorumbuca* helynevet azonban érdemes közelebbről megvizsgálnunk. *Huzetov-,* vagyis *Hosszú-tó*-féle helynevek adatolhatók a térségből: ilyen a *Huzyer* és a *Huzywaruk,* valamint egy 1384-es, Dalocsához kapcsolható, ám nem teljesen megbízható átírású oklevél utal egy *Huzit Tho* nevű halastóra is a környéken (BENKŐ 1999: 30–31). Ezeken kívül a második katonai felmérés térképén szintén feltűnik egy *Hoszu-tó* helynév ugyanitt, a mai Bogyiszló határában. A *Quiestou,* azaz *Köves-tó* lokalizációját szerencséssé teszi az a körülmény, hogy egy, a Fehérvári konvent levéltárából származó oklevélben pontos információt olvashatunk a tó kettős, *Köves-tó ~ Seges-tó* nevéről: „alias *quiesthó* vocatam, quam nunc prenotatus Stephanus … malitia et … consilio ductus *Segestho* appellaſſet et nominari fecisset." Erre utal GYÖRFFY is történeti földrajzában: 1385: „[piscina] *Quiesd,* que nunc *Segesd* apellaretur" (Gy. 1: 727), és kiemeli, hogy Segesd halastavat a Dalocsa melletti Halász határperében emlegetik a 15. században. Az utolsó vizsgált mikrotoponimát, a *Gorumbuca,* vagyis *Goromboka* nevet pedig későbbi oklevelek is jelzik, ráadásul éppen a tárgyalt térségből: 1385: *Gorumbuca,* 1423: *Gorombuca* (BENKŐ 1999: 32).

Halász birtok lokalizációs vizsgálatát azzal zárhatjuk most le, hogy a szakirodalom ellentmondásai, a történeti térképekről származó adatok csekély volta és az oklevél szövegének, belső összefüggéseinek a logikával szembemenő szerkesztettsége[6] ellenére azonosítása a határleírásában található mikrotoponimák alapján nagy valószínűséggel lehetséges, mégpedig Bodrog vármegye északi részén, a Duna és a Vajas folyók térségében, a mai Fajsz és Dusnok települések határában található Halász-puszta közelében.

2.3. Kérdésesen azonosítható (K) birtok – ahogyan azt már említettem – az oklevélben összesen hét van: a *Gan, Olcan, Fuenes, Chiz, Bilol, Mariad* és *Scequed* névvel jelölt birtokok. Nemcsak az elhelyezkedésük, hanem már az olvasatuk is meglehetősen bizonytalan (l. előbb), és talán *Gány, Olkán, Fövenyes, Csősz, Bial (Bivaly), Marjád* és *Széked* formában azonosíthatjuk őket. A helyhez kötésüket elsősorban az nehezíti meg, hogy későbbről nem (vagy csak igen bizonytalanul) adatolhatók, illetve az sem lényegtelen körülmény, hogy ezek – Olkán birtok kivételével – mind határleírás nélkül, éppen csak említés szintjén szerepelnek az oklevélben. És bár Olkán esetében több mikrotoponima is segítségünkre lehetne az azonosítás kapcsán, ezek figyelembevételével sem jutunk közelebb az egykori birtok valószínű lokalizálásához.

Olkán birtok határjárását az oklevél ekképpen rögzíti: „In uilla Olcan p(ri)ma meta [i]ncipit a puteo Hynog (et) uadit ad mo(n)te(m) *Intov,* in(de) ad fossata(m) Odolohc*,* in(de) ad Kac*,* in(de) ad arbore(m) Joh(ann)is*,* in(de) ad Cenholm*,* (et) sic redit ad p(re)dictu(m) puteu(m)” (CAH. 91). Magyarul: „Olcan faluban a határ *Hynog* (nevű) kúttól indul, és halad *Intov* (nevű) hegyhez, innen az *Odolohc* (nevű) árokhoz, innen *Kac*-hoz, innen *János fájá*-hoz, innen *Cenholm*-hoz, és így tér vissza a fent említett kúthoz.”

A határjárásban szereplő helynevek közül *Kac* [kács] és *Cenholm* [szénho/alm] előtt nem találunk helyfajtajelölő latin köznevet; ez az oklevélben a lakott helyek, települések megnevezésekor fordul elő. A talán *Kács* és *Szénhalom* formában azonosítható elnevezések tehát valószínűleg településeket jelöltek, ezáltal a lokalizálási folyamat kiindulását jelenthetik. Olyan terület, ahol e két név által jelölt hely viszonylag közel esik egymáshoz, Heves vármegyében, a Füzesabonytól délkeletre eső részen található. Az itt fekvő egykori Buda birtokot *Szihalombudá*-nak is nevezik a források, mégpedig a tőle nem messze, de már Borsod vármegyében fekvő Szihalom (egykor *Szénhalom*) településre utalóan (1275/1418: v. *Buda* prope *Zenholm,* 1281/1324: t. eccl-e … Agriensis *Scenholmbuda,* 1284/1284: p. *Zenholmbuda,* stb. Gy. 3: 75). Ugyancsak e térségben találjuk az egykori Bogorbesenyő birtokot (helyén ma Dormánd község található), melyet olykor a kácsi apátsághoz való tartozása miatt *Mezőkács*-nak is neveztek (1302: *Kach Campestri* ~ t. *Kaach,* Gy. 3: 72).[7] A terület földrajzi jellemzői is erősíthetnék előzetes feltevésünket az *Olcan* név e helyre történő lokalizációjával kapcsolatban, hiszen a második katonai felmérés térképén találunk itt kutat (Csordakút), árkot (itt húzódik a Csösz-árok, azaz a 4. században épített Csörsz-árok) és kiemelkedést is (Kettős-halom). A fehérvári oklevélben említett *Hynog*

[6] Arra utalok, hogy az oklevél a birtokot utolsóként ismerteti több, a Délvidékre lokalizálható adomány után.

[7] A Borsod vármegyei *Kács* és *Szihalom* településnevek Anonymus történeti munkájában is szerepelnek *casu* és *zenuholmu* formában (Gy. 1: 778, 807).

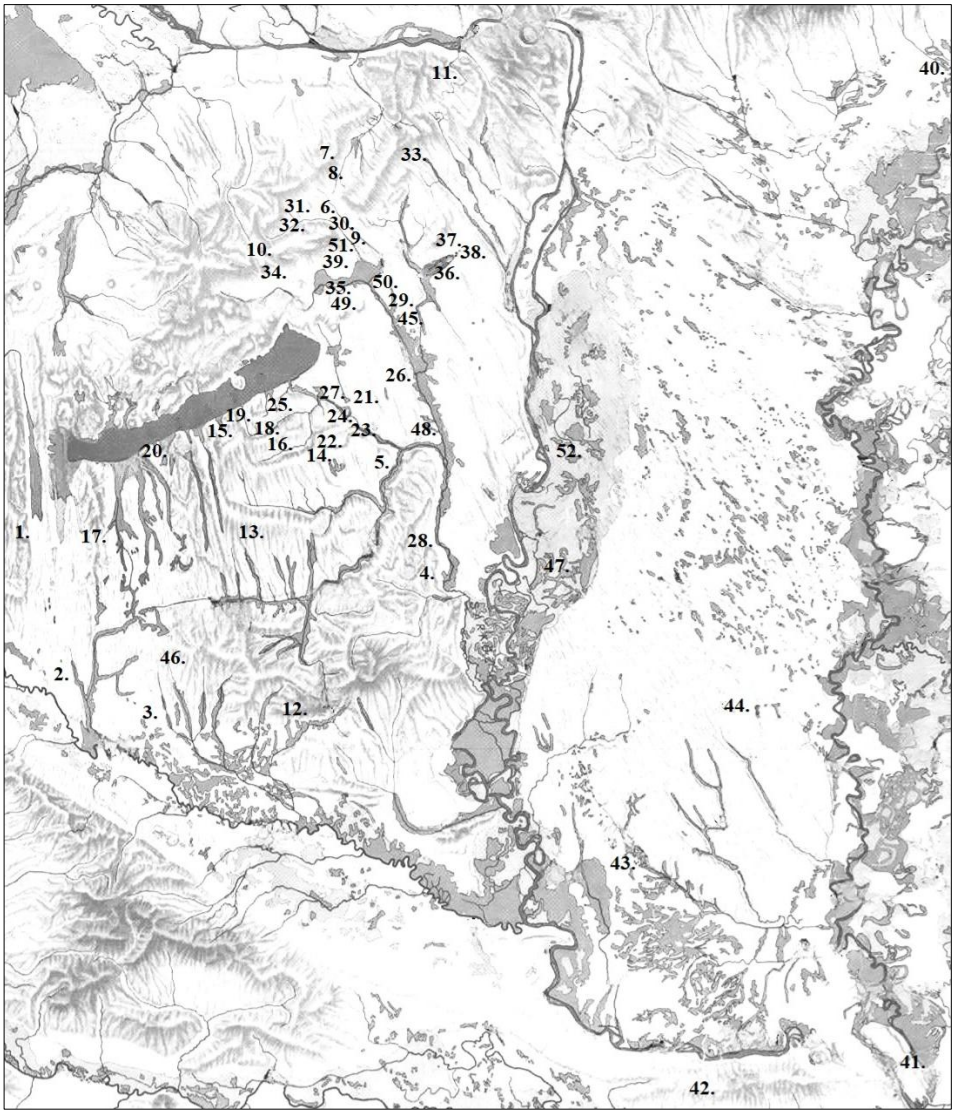
[ino/ag] nevű kútnak, *Odoloch* [o/ado/alo/ak?] nevű ároknak és *Intov* [intou̯] nevű hegynek azonban nem látjuk itt sem nyomát.

Azt sem szabad továbbá elfelejtenünk, hogy GYÖRFFY nem említi meg az 1193-as *Ka* és *Cenholm* adatokat Dormánd (Mezőkács) és Szihalombuda leírásában; az utóbbit még a Borsod vármegyei Szihalom település adatsorában sem. Mindezek alapján pedig a vizsgálatunk középpontjában álló Olkán birtok e térségbe való lokalizálása meglehetősen kérdéses. KOVÁCS ÉVA A Százdi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás című monográfiájában MIKOS JÓZSEFre alapozva a *Cenholm* adatot mint Szihalom történeti adatát tünteti fel (2018: 34), ám a fehérvári oklevél részletes vizsgálata alapján ezt nem jelenthetjük ki biztosan. Az eddig ismertetett okokon túl az oklevél szerkesztettsége és a fehérvári johanniták birtokrendszerének képe sem támogatja az ebben a térségben történő elhelyezését. Olkán birtok határleírása Fejér vármegyei és délvidéki birtokok ismertetése között szerepel az oklevél szövegében, így logikailag nem illik ebbe a sorba egy északkeleti régióra történő utalás; nem beszélve arról, hogy a Dunától ilyen mértékben eltávolodva nem találkozunk más, a fehérvári rendház alá tartozó területtel.

2.4. A lokalizációs vizsgálat utolsó kategóriájába, az azonosíthatatlan nevek (0) csoportjába tartozik az az öt elnevezés, melyek elhelyezkedésének kérdésében sem a szakirodalom, sem a térképek, sem az oklevél belső összefüggései nem vezetnek nyomra, így velük kapcsolatban egyelőre alaptalannak látszik bárminemű feltételezés. A *Vilak* (Újlak?), *Foda* és *Areinnes* (Aranyos?) nevű birtokok csak az oklevél első birtokfelsorolásában szerepelnek; *Berk* és *Goboz* ~ *Coboz* ugyan a későbbi szövegben is feltűnik, de szintén csak említés szintjén.

3. A Székesfehérvári keresztesek javait megerősítő oklevél (1193) birtokainak lokalizációs vizsgálata alapján összefoglalóan azt állapíthatjuk meg, hogy az adománylevél helynevei által jelölt birtokok a dunántúli területeken azonosíthatók (néhány adat kivételével, melyek Fejér megye Dunán inneni részére, Bodrog és Bács vármegyébe tehetőek). Azon belül is elsősorban Fejér és Somogy vármegyék egyes részein tömörülnek, de találkozunk a fehérvári keresztesekhez tartozó területekkel Esztergom, Zala és Tolna vármegyében is. Az oklevél birtokmegnevezéseinek általam leginkább lehetségesnek vélt lokalizációját az alábbi térképmellékleten mutatom be.

A térképre nem kerültek fel azok a birtoknevek, amelyek azonosítása megközelíthetőleg sem végezhető el: *Vilak, Foda, Areinnes, Berk, Coboz*. A térképet követő adatsorban – mely az oklevélben szereplő betűhív névadatokat tartalmazza – félkövér kiemelés jelöli a biztos azonosításokat. A térképhez az alapot A Kárpát-medence vízborította és vízjárta területei az ármentesítő és lecsapoló munkálatok megkezdése előtt című térkép (Kárpát-medence 1938) adta.

4. ábra: A Székesfehérvári keresztesek javait megerősítő oklevélben (1193) említett birtokok elhelyezkedése

1. *Oivduor*
2. *Chergou*
3. *Zuloc*
4. *Vorost*
5. *Horcha*
6. *Bodogth*
7. *Sold*
8. *Timar*
9. *Borriz*
10. *Bokon*
11. *Epzu*
12. *Godan*
13. *Ethechin*
14. *Igol*
15. *Warang*
16. *Copuil*
17. *Feyrhigaz*
18. *Chepeil*
19. *Quereki*
20. *Chiz*
21. *Gan*
22. *Meger*
23. *Beruen*
24. *Sumberuen*
25. *Liba*
26. *Mariad*
27. *Nun*
28. *Tewel*
29. *Petrella*
30. *Zoboka*
31. *Concoil*
32. *Boynka*
33. *Boclar*
34. *Jonata*
35. *Sag*
36. *Agar*
37. *Nodog*
38. *Gnec*
39. *Bilol*
40. *Olcan*
41. *Tudeu*
42. *Franca uilla*
43. *Toploza*
44. *Quer*
45. *Fuenes*
46. *Scequed*
47. *Halaz*
48. *Gant*
49. *Feteil*
50. *Dus*
51. *Izca*
52. *Horta*

Hivatkozott irodalom

ÁÚO. = *Árpádkori új okmánytár / Codex diplomaticus Arpadianus continuatus* 1–12. Közzé teszi WENZEL GUSZTÁV. [1–9.] Pest, [10–12.] Budapest, 1860–1874.

BÁRTH JÁNOS 1974. Migráció és kontinuitás egy Duna melléki táj népesedéstörténetében. *Cumania* 2: 285–329.

BENKŐ LORÁND 1999. Barangolások egy ómagyar tulajdonnév körül. *Magyar Nyelv* 95: 25–40.

CAH. = *Chartae antiquissimae Hungariae: ab anno 1001 usque ad annum 1196.* Composuit GEORGIUS GYÖRFFY. Monumenta medii aevi. Balassi Kiadó, Budapest, 1994.

Cs. = CSÁNKI DEZSŐ, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* 1–3., 5. MTA, Budapest, 1890–1913. 4. [CSÁNKI DEZSŐ művének folytatása gyanánt] FEKETE NAGY ANTAL, *Trencsén vármegye.* MTA, Budapest, 1941.

DUDÁS ELŐD – WENDL DÁVID 2026. Dusnok helynevei. In: BÁRTH M. JÁNOS – RÁCZ ANITA szerk., *Magyar Nemzeti Helynévtár 5. A Kalocsai járás helynevei I.* Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.

EKF. = Első katonai felmérés (1763–1787). https://maps.arcanum.com/hu/map/firstsurvey-hungary (2026. 06. 23.)

FNESz. = KISS LAJOS, *Földrajzi nevek etimológiai szótára* 1–2. 4., bővített és javított kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988.

Gy. = GYÖRFFY GYÖRGY, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* 1–4. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963–1998.

HA. = *Helynévtörténeti adatok a korai ómagyar korból* 1–4. Közzéteszi: HOFFMANN ISTVÁN – RÁCZ ANITA – TÓTH VALÉRIA. KLTE Magyar Nyelvtudományi Tanszék / Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1997–2017.

HKF. = Harmadik katonai felmérés (1869–1887). https://maps.arcanum.com/hu/map/thirdsurvey 25000 (2026. 06. 23.)

HOFFMANN ISTVÁN 1993/2007. *Helynevek nyelvi elemzése*. 2. kiadás. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 67. Tinta Kiadó, Budapest.

HOFFMANN ISTVÁN 2010. *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 16. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.

HOFFMANN ISTVÁN – RÁCZ ANITA – TÓTH VALÉRIA 2018. *Régi magyar helynévadás. A korai ómagyar kor helynevei mint a magyar nyelvtörténet forrásai.* Gondolat Kiadó, Budapest.

KARÁCSONYI JÁNOS 1900. *A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.

Kárpát-medence 1938 = *A Kárpát-medence vízborította és vízjárta területei az ármentesítő és lecsapoló munkálatok megkezdése előtt.* M. Kir. Földművelésügyi Minisztérium Vízrajzi Intézete, Budapest, 1938. https://map.hugeo.hu/terkepekamultbol/Mo_arviz_1938/ (2026. 08. 18.)

Kat. = *Habsburg Birodalom – Kataszteri térképek (XIX. század).* https://maps.arcanum.com/hu/map/cadastral (2026. 06. 23.)

KMHsz. = *Korai magyar helynévszótár 1000–1350.* 1. Szerk. HOFFMANN ISTVÁN. A Magyar Névarchívum Kiadványai 10. DE Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Debrecen, 2005.

KOVÁCS ÉVA 2015. *A Tihanyi összeírás mint helynévtörténeti forrás*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 34. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.

KOVÁCS ÉVA 2018. *A Százdi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 48. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.

LADÁNYI MÁRIA – TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2008. Funkcionális nyelvészet. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 22: 17–58.

Lipszky = LIPSZKY JÁNOS 1808. *Mappa Generalis Regni Hungariae parti umque adnexarum Croatiae, Slavoniae et Confiniorum Militarium Magni item Principatus Transylvaniae*. https://maps.hungaricana.hu/hu/HTITerkeptar/415/view/?pg=4&bbox=-71%2C-1154%2C1281%2C-380

MaKF. = Magyarország katonai felmérése (1941). https://maps.arcanum.com/hu/map/hungary1941 (2026. 06. 23.)

MIKOS JÓZSEF 1936. *A fehérvári keresztesek 1193. évi oklevele mint magyar nyelvemlék.* Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.

MKF. = Második katonai felmérés (1819–1869). https://maps.arcanum.com/hu/browse/country/secondsurvey/ (2026. 06. 23.)

NAGY ANDOR – KERESZTÉNYI FRANCISKA 1970–1980. *Dusnok földrajzi nevei.* Kézirat. [Viski Károly Múzeum, Kalocsa.] In: BÁRTH M. JÁNOS szerk., *Bács Kiskun megyei helynevek.* http://45.67.156.30:4444/adattar (2026. 06. 23.)

PAIS DEZSŐ 1936. Jegyzetek Anonymushoz. *Magyar Nyelv* 32: 124–126.

PELCZÉDER KATALIN 2022. *A Bakonybéli összeírás mint nyelvtörténeti forrás*. A Magyar Névarchívum Kiadványai 56. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.

D. SZABÓ KÁLMÁN 1992. Dusnok történeti földrajza. *Cumania* 13: 165–241.

SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2009. Terminológiai széljegyzet a Tihanyi alapítólevél kétnyelvű helymeghatározásaihoz. *Magyar Nyelv* 105: 62–68.

SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2010. Helynevek beillesztése korai magyar nyelvű okleveleink szövegébe. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 5: 33–45.
SZŐKE MELINDA 2015. *A garamszentbenedeki apátság alapítólevelének nyelvtörténeti vizsgálata.* A Magyar Névarchívum Kiadványai 33. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
VASS ELŐD 1979. A kalocsai náhije 1548. évi török adóösszeírása. *Cumania* 6: 7–60.

***

CSIBRÁNY LILI
doktorandusz; Debreceni Egyetem, Irodalom-, Kultúra- és Nyelvtudományok Doktori Iskola; Debrecen
ORCID: https://orcid.org/0009-0007-3253-8728, e-mail: csibranylili@mailbox.unideb.hu